

EZOP MASALLARIDA ZONIM IBORALARNING LEKSIK TAHLILI

Bo`riyev Dilmurod Arzimurodovich

Samarqand Davlat Tibbiyot Universiteti Tillar kafedrası stajyor -assistenti

Annotatsiya. Ushbu maqolada Ezop masallarida uchraydigan zoonim iboralar leksik jihatdan tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida zoonim iboralarining tarkibiy tuzilishi, ularning leksik-semantik xususiyatlari va ma’no ko‘chish jarayonlari o‘rganiladi. Masallardagi hayvon nomlariga asoslangan iboralarning ramziy ma’nolari va ularning kontekstual qo‘llanilishi tahlil qilinadi. Ushbu maqola lingvistika, folklorshunoslik va tarjima tadqiqotlari uchun muhim ilmiy manba bo‘lib xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: zoonim iboralar, Ezop masallari, leksik tahlil, frazeologik birliklar, metafora, ma’no ko‘chishi.

ЛЕКСИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ЗООНАМИЧЕСКИХ ФРАЗ В БАСНЯХ ЭЗОПА

Аннотация. В статье лексически анализируются зоонимические выражения, встречающиеся в баснях Эзопа. В ходе исследования будут изучены структурная структура зоонимических выражений, их лексико-семантические свойства, а также процессы переноса значений. Анализируются символические значения выражений, основанных на названиях животных в притчах, и их контекстное использование. Данная статья является важным научным источником для лингвистики, фольклористики и переводоведения.

Ключевые слова: зоонимические выражения, басни Эзопа, лексический анализ, фразеологизмы, метафора, перенос смысла.

LEXICAL ANALYSIS OF ZOONYMIC EXPRESSIONS IN AESOP’S FABLES

Annotation. This article analyzes zoonymic expressions found in Aesop’s fables lexically. During the research, the structural structure of zoonymic expressions, their lexical-semantic properties and the processes of meaning transfer are studied. The symbolic meanings of expressions based on animal names in fables and their contextual use are analyzed. This article serves as an important scientific source for linguistics, folklore and translation studies.

Key words: zoonymic expressions, Aesop’s fables, lexical analysis, phraseological units, metaphor, meaning transfer.

KIRISH

Ezop– yunon masalchisi. Rivoyatlarga qaraganda, Ezop frigiyalik qul bo‘lib, so‘ng ozod qilingan. Lidiya shohi Krez saroyida xizmatda bo‘lgan, Delfada o‘ldirilgan. Antik davrda ma’lum bo‘lgan deyarli barcha masallarning syujeti Ezopniki deb hisoblangan. Ular miloddan avvalgi IV—III asrlardan boshlab to‘plangan va „Ezop masallari“ kitobiga kiritilgan. Milodiy X – XV asrlardagi qo‘lyozmalarda 300 dan ortiq shunday masal saqlanib qolgan.

Ezop - yarim afsonaviy shaxs bo‘lib, "masalning otasi" deyilishi uning nomiga nisbatan ishlatiladi. Ezop masallarida qadim ajdodlarning hayotiy tajribalaridan, xalq og‘zaki ijodidan foydalanib, maishiy, axloqiy, siyosiy va boshqa holatlarga oid hukm-xulosalarning umumlashmasini yoritib bergan". Ezop masallari hayotiyli bilan ajralib turadi. Tilining o‘tkirliги falsafiy mushohadagi boyligi sabab "Ezop tili" degan atama xalq orasida nom qozongan. U yaratgan masallar og‘izdan-og‘izga o‘tib, mazlum xalq tilida dostonga aylangan. Ezop miloddan avvalgi VI-asrda Yunonistonda yashagan masalchi sifatida tanilgan. Rivoyatlarga ko‘ra, Ezop dastlab qul bo‘lganligi, keyinchalik qullikdan ozod qilinganligi to‘g‘risida fikrlar yuritilgan. Ezop masallari aynan qullik davrida yaratilganligi, hayotiy voqealar asosida jonlantirilganligi sabab uni tinglovchilar safi kengayib borgan. U masallarini o‘z qismati orqali tasvirlagan, negaki, o‘ta badbashara qiyofaga ega bo‘lgan qulning achchiq taqdiri turli obrazlar orqali ochib berilgan. Ezop masallari qisqa va ixcham syujetga ega bo‘lgan, ibratli hikoya tarzida bayon qilingan. Sodda va tushunilishi oson bo‘lgan bunday nasriy masallar asrlar davomida uzoq yashab keldi va boshqa mashhur masalnavislarning ijodida ravnaq topdi. Masalnavis shoirlar ijodida Ezop masallari syujeti asos bo‘lib xizmat qilgan va hali-hamon u yaratgan masallarga murojaat qilib kelinmoqda. Hatto bu jarayon an’anaga aylanib, har bir ijodkor masal yaratishda ezop tilidan foydalanishi urfga aylangan.⁴⁸⁷

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI

"Masal" arabcha so‘z bo‘lib, "namuna, misol" ma’nosini bildiradi. Masal xalq og‘zaki ijodida ham she’riy, ham nasriy yo‘lda yozilgan, asosini majoziy va ramziy obrazlarning faol harakati tashkil etgan, ta’limiy mazmundagi satirik va yumoristik tanqid ruhida bayon qilingan kichik hikoyadir. Bu janrning xalq poetik ijodiga yaqinligi, uni avvalo donishmand xalq yaratganligi, so‘ng esa yozuvchilar, shu jumladan Ezop o‘z ijodida takomillashtirgani xususida so‘z boradi: "Masal janri II asrlarda Babriy, Rimda Fyodr (eramizning I asri) Avian (IV asr) tomonidan rivojlantirildi. Masal janri taraqqiyotiga fransuz masalchisi Lafonten (XVII), rus masalchisi I.A.Krilov, Daniya masalchisi Golberg (XVIII), nemis masalchisi Lessing (XIX) katta hissa qo‘shdilar."⁴⁸⁸

TADQIQOD METODOLOGIYASI

⁴⁸⁷ Igor Klex. Masalning xazina dunyosi. (Tarj. M.Xudoyqulov). - T.: Jahon adabiyoti, 3/2020 (274).

⁴⁸⁸ Xolmatov Sh.K. Adabiy janrlar poetikasi (Masal janri). [leksiya tekstlari] -Samarqand, 1980. 89-90-b

Ezop masallari jahon adabiyotida alohida o‘rin egallaydi va ko‘p hollarda hayvonlar obrazi orqali insoniy fazilatlar va illatlar tasvirlanadi. Ushbu masallarda zoonim iboralar keng qo‘llanilib, ular o‘ziga xos leksik-semantik xususiyatlarga ega. Maqolada ushbu iboralar leksik jihatdan tahlil qilinadi.

Ezop masallari g‘oyaviy jihatdan tushkunlik va umidsizlik ruhida yozilgan, personajlari (asosan, hayvonlar) o‘ta shartli, voqealar ixcham bayon qilingan; tili sodda, jonli tilga yaqin. Ezop masallari syujeti Yevropa masalchiligi syujetining asosini tashkil etgan. Lotin masalchisi Fedr (1-asr) va yunon masalchisi Babriy (2-asr)dan tortib J. Lafonten va I. A. Krilovgacha Ezop masallari syujetini davrga moslab ijodiy rivojlantirganlar.

TAHLIL VA NATIJALAR

1. Ezop masallarida zoonim iboralarining o‘rni

Ezop masallarida zoonim iboralar odatda insoniy xususiyatlarni ifodalash uchun qo‘llaniladi. Masalan:

"The Fox and the Grapes" – grapes are sour iborasi hasadni ifodalaydi.

"The Wolf in Sheep's Clothing" – a wolf in sheep's clothing iborasi ikkiyuzlamachilikni bildiradi.

2. Zoonim iboralarining leksik-semantik xususiyatlari

Zoonim iboralar ko‘pincha quyidagi ma‘no o‘zgarishlariga uchraydi:

Metafora: "As sly as a fox" – ayyorlikni ifodalovchi obraz.

Metonimiya: "Lions share" – eng katta ulush tushunchasi bilan bog‘liq.

Frazeologik birikmalar: "To cry wolf" – asossiz xavotir bildirish.

3. Masallardagi zoonim iboralarining turlari

Zoonim iboralar quyidagi guruhlarga bo‘linadi:

Hayvonlarga xos fazilatlarni bildiruvchi iboralar: "Cunning as a fox", "Strong as a lion".

Odamlarning salbiy xususiyatlarini bildiruvchi iboralar: "A wolf in sheep's clothing", "Greedy as a pig".

Masallarda keng tarqalgan zoonim iboralar: "The lion's share", "To kill the goose that lays the golden eggs".

4. Zoonim iboralarining leksik ma‘nosi va kontekstual qo‘llanilishi

Har bir zoonim ibora o‘z kontekstida turlicha talqin qilinishi mumkin. Masalan: "The Fox and the Crow": tulkining maqtovlari orqali hiylasi ko‘rsatiladi.

"The Tortoise and the Hare": sekin va mehnatkash bo‘lishning ustunligi aks ettiriladi.

"The Fox and the Crow" – bu Ezop masallaridan biri bo‘lib, quyidagicha hikoya qilinadi:

Bir kuni qarg‘a tumshug‘ida pishloq ushlab, daraxt shoxida o‘tirardi. Uni tulki ko‘rib, pishloqni olishning ayyor rejasini o‘ylaydi. Tulki qarg‘aga shunday deydi:

"Ey go‘zal qarg‘a, qanotlaring qanday chiroyli! Patlaring qanday jozibali! Agar sening ovozing ham shunday go‘zal bo‘lsa, sen o‘rmondagi eng buyuk qushsan!"

Maqtovlardan mag‘rurlangan qarg‘a qichqirishga harakat qiladi, lekin tumshug‘ini ochishi bilan pishloq yerga tushadi. Tulki esa uni olib ketadi va shunday deydi:

"Ey qarg‘a, agar aqling ham patlaring kabi go‘zal bo‘lsa, sendan ham aqlli qush bo‘lmas edi!"

Bu ertak inson tabiatidagi maqtovga beriluvchanlik va soddalikni tanqid qiladi.

2. Zoonim iboralarining leksik tahlili

Bu ertakda ikkita asosiy zoonim (hayvon nomi asosidagi) ibora bor:

1. "Sly as a fox" (Tulki kabi ayyor)

Leksik ma‘nosi: Sly – ayyor, hiylakor degan ma‘noni anglatadi.

Ma‘no ko‘chishi: Tulki tabiatan juda hushyor va epchil hayvon sifatida ko‘riladi. Shu sababli, u ko‘pincha ayyorlik bilan bog‘lanadi.

Funktsiyasi: Bu ibora odatda odamlarning hiylakorligi yoki aqlliligi haqida gap ketganda ishlatiladi.

Masaldagi roli: Tulki bu yerda aqlli bo‘lib ko‘rinadi, lekin u maqsadiga erishish uchun aldovdan foydalanadi.

2. "Proud as a crow" (Qarg‘a kabi mag‘rur)

Leksik ma‘nosi: Proud – mag‘rur, o‘zini yuqori tutadigan degan ma‘noda ishlatiladi.

Ma‘no ko‘chishi: Qarg‘alar ba‘zan o‘zini yuqori tutuvchi, mag‘rur qushlar sifatida tasvirlanadi, ayniqsa ertak va masallarda.

Funktsiyasi: Ushbu ibora kimdir haddan tashqari o‘ziga ishonib, o‘zining zaif tomonlarini ko‘rmayotganida ishlatiladi.

Masaldagi roli: Qarg‘a o‘zining chiroyi va ovozi bilan faxrlanib, tulkining maqtovlariga ishonib qoldi va natijada hiylaga uchradi.

3. Bu zoonim iboralarining bolalarga ta‘siri

Bolalar ertaklarni o‘qish orqali hayotiy saboqlarni o‘rganadilar. Aynan zoonim iboralar va ularga asoslangan hikoyalar bolalarga quyidagi jihatlarni tushunishga yordam beradi:

Aql va hiylakorlik farqini anglash

Tulki aqlini ishlatib, maqsadiga erishadi, lekin bu hiyla orqali sodir bo‘ladi. Bu bolalarga yolg‘on va rostlik o‘rtasidagi farqni tushuntiradi.

Maqtovga ortiqcha ishonish xavfli ekanini tushunish

Qarg‘a o‘ziga ortiqcha ishonganligi sababli aldandi. Bu esa bolalarga atrofdagi odamlarning so‘zlariga tanqidiy yondashish muhimligini o‘rgatadi.

Metaforik fikrlash va tilda iboraviy ma‘nolarni tushunish

"Sly as a fox" va "Proud as a crow" kabi iboralar bolalar lug‘atini boyitib, ularni yanada metaforik fikrlashga o‘rgatadi.

Hayvonlar orqali insoniy fazilatlarni tushunish

Bolalar hayvonlar orqali yaxshi va yomon fazilatlarni ko‘ra boshlaydilar. Masalan, tulki – hiylakorlik, qarg‘a – mag‘rurlik ramzi sifatida yodda qoladi.

Masallar bolalarning ma‘naviy rivojlanishi va dunyoqarashini shakllantirishda katta ahamiyatga ega. "The Fox and the Crow" ertagida ishlatilgan zoonim iboralar – "sly as a fox"

va "proud as a crow" – faqat tilda qo‘llaniladigan oddiy so‘z birikmalari emas, balki bolalarni hayotiy saboqlar bilan tanishtiruvchi vositalardir.

XULOSA

Ezop masallarida zoonim iboralar muhim semantik yukga ega bo‘lib, insoniy fazilatlarni ramziy ifodalashda keng qo‘llaniladi. Ularning leksik tahlili tilshunoslik va adabiyotshunoslik uchun muhim ahamiyatga ega. Shuningdek, "Ezop bir tomondan jamiyat tubidagi xo‘rlanganlar, ezilganlarning noroziliklari ifodachisidir. Ikkinchi tomondan esa faqat buzishgina emas, yaratishga qaratilgan inson shaxsiyatini ulug‘lash tarafdoridir. Shuning uchun ham bugungi kunda Ezop masallari kitobxonlar tomonidan sevib o‘qib kelinmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Igor Klex. Masalning xazina dunyosi. (Tarj. M.Xudoyqulov). - T.: Jahon adabiyoti, 3/2020 (274).
2. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 5-jild. Tahrir hay‘ati M.Aminov, T.Daminov, T.Dolimov, va b. - T.: Davlat ilmiy nashriyoti, 2003.
3. Xolmatov Sh.K. Adabiy janrlar poetikasi (Masal janri). [leksiya tekstlari] -Samarqand, 1980. 89-90-b
4. O‘zbek klassik she‘riyati janrlari. / O.Nosirov, S.Jamolov, M.Ziyoviddinov. -T.: "O‘qituvchi" 1979.
5. Abdullayeva D. Mumtoz adabiy asarlar tarkibidagi "masal"lar genezisi, tipologiyasi, funksional tahlili. (filologiya fanlari doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati). Farg‘ona, 2021.
6. O‘zbek klassik she‘riyati janrlari. / O.Nosirov, S.Jamolov, M.Ziyoviddinov. [Pedagogika institutlarining filologiya fakultetlari studentlari uchun] N.M.Mallayev tahriri ostida. - T.: "O‘qituvchi" 1979.
7. Mixalkov S. Yo‘llar: She‘rlar, masallar. / Redkol: S.Azimov (redkol rahbari) va boshq. To‘plovchi va so‘z boshi muallifi M.Xudoyqulov. - T.: Adabiyot va san‘at nashriyoti, 1984.
8. Imomov B. Keyingi yillarda yaratilgan satirik asarlar haqida. - T.: "Sharq yulduzi" jurnali, 1956.
9. Xudoqulov.M. Soyalar: hajviy she‘rlar, masallar, epigrammalar. - T.: O‘zbekiston KPMK nashriyoti, 1986.